

“DAVANT L’INNUMERABLE SOMRIURE DE LA MAR” LA MAR I ELS POETES GRECS MODERNS

*A Josep Maria Trullén,
en record dels nostres estius grecs*

*Hem estat com la gent nada a la riba erma
davant l’innumerable somriure de la mar;
la gran temptació a poc a poc desferma
les voluntats ardides dels trist costum avar.*

*I un dia se’ls enduu, com d’una revolada,
ells, amb els seus records, els seus déus i els seus cants,
per si descobririen una terra daurada
enllà de les tenebres profundes i onejants.*

*Davant l’esguard errívol dels nauzers d’aventura
la verge mar es pobla d’illes amb ports fidels;
mes cap dolçor terral no iguala llur fretura:
sempre demanen una ruta nova als estels.*

*I més s’estimen la infinita mar deserta,
i els vents que s’escometen pels volubles camins;
de la sonora lluita la nau son vol concerta:
tal nostra vida, Amor, d’un combat de destins.*

Amb aquests versos, escrits just en complir-se un quart de segle de la seva existència, Carles Riba ja preludiava la seva total dedicació al vell Poeta, que hauria de durar des del moment en què escrivia aquesta *Estança* fins a l’hora suprema de la mort. Perquè, en efecte, si bé és difícil de datar amb exactesa el moment precís de composició de la vint-i-quatrena de les seves *Estances*, sí que es pot afirmar que la redacció d’aquests versos corria paral·lela a la traducció d’uns altres versos, els del poeta més gran que mai ha existit en la història de la literatura. La poesia citada forma part del primer llibre d’*Estances* i consta, en les diverses edicions d’aquest llibre, que aquests poemes varen ser escrits entre 1913 i 1919.

El 1919, precisament, sortia publicada a la Biblioteca Catalana, en tres volums, la traducció en vers de l’*Odissea* homèrica que el jove Riba havia dut a terme a instàncies del seu amic Josep Carner. No costa gens d’imaginar que la traducció d’aquest gran poema mariner, que tant influirà la vida i el pensament del nostre humanista, ja des del primer moment l’enriquí, i enriquí la seva

Reembres, núm.16. Any 1998. Pàgs.9-27.

pròpia poesia, amb innumbrables metàfores i resplendents visions marines d'aquest món fabulós i inexhaurible que és el relat odisseic. És ben segur que així fou i encara que la imatge del somriure de la mar el trobem en un poeta com Lucreci, no dubto pas que en la lectura d'aquesta *estança*, en les imatges, en les expressions, no hi apareixi reflectida la influència del poema homèric sobre la pròpia composició de Riba.

La traducció de l'*Odissea*, a la qual m'estic referint, fou acollida amb gran entusiasme a Catalunya. Probablement, a causa d'aquest èxit i de la fama obtinguda amb les traduccions, sis anys després, Francesc Cambó, que ja havia iniciat l'esplèndida aventura de la Fundació Bernat Metge, adonant-se de la vàlua extraordinària del traductor d'Homer, l'enviaria a completar els seus estudis a París i a Alemanya amb els grans mestres de la filologia, li crearia, a la seu de la Fundació, una càtedra perquè ensenyés el grec i, el 1927, li possibilitaria el seu primer, i malauradament únic, viatge a Grècia.

Després vingueren per al propi traductor, vull dir per a Carles Riba, uns anys lluminosos de reconeixement de la seva autoritat i de glòria per la immensa labor realitzada, un any, però, que s'obscuriren amb la Guerra Civil de 1936-1939. Riba, que fou un home fidel a Catalunya, n'hagué de fugir quan entraren els invasors feixistes i, com Ulisses, anà errant durant quatre anys interminables en un exili penós, perillós i dur lluny de la pàtria. En tornar-hi, el 1943, empès per una situació difícil, per unes obligacions familiars i també per una gran enyorança, es trobà immers en un medi que li era clarament hostil i advers -em refereixo a la Universitat i a d'altres institucions acadèmiques a les quals no podia de cap manera reincorporar-se- i és per això que, davant d'aquesta trista realitat, hagué de refugiar-se, aleshores més que mai, en els "seus" autors per poder salvar-se d'aquella situació d'oprobri en què vivia sotmès tot el país. Fou en aquell moment que, gràcies al mecenatge d'algun patrici, en aquest cas concret Fèlix Millet i Maristany, tingué la possibilitat d'emprendre una nova versió de l'*Odissea*, al dir d'ell -i la confessió és molt significativa- perquè veia la seva primera traducció envellida, més arcaica que no pas clàssica, i també perquè, just acabat de tornar a la terra natal, s'hi trobava en unes circumstàncies "*que feien més pròxim al meu cor el mite d'Ulisses*".

Així doncs, com a consolació espiritual i també com a nova aventura, es llançà fervorosament a aquesta empresa amb un ànim resolt, tot i que "*no pas del tot segur del que calia fer. Però aviat vaig saber de cert que res no hi podia ésser fet superficialment. Havia de replantejar-me tots els problemes, de revisar tots els criteris, de ressenyar tots els mitjans. Era jugar-m'hi molt com a professor de grec i com a poeta. Vaig deixar que, en mi, aquell cedís pas a aquest; no puc creure que ningú hagués fet estúpida altra cosa.*"

Al costat d'aquesta afirmació, tan i tan interessant i conté probablement en ella tot el secret de la bellesa de l'*Odissea* catalana de Riba, el traductor reconeixrà també que el record d'un viatge feliç, efectuat a Grècia el 1927, com ja s'ha indicat, hauria pogut ajudar-lo decisivament en la realització de la seva gran i ímproba labor. en aquest sentit, diu textualment: "*¿I no podia*

també esperar alguna cosa de subtilment preciós i eficaç de l'experiència dels meus ulls i de la memòria, que l'espectacle de mars i terres odisseïques encara omple, en inacabable procés de cristal·lització?:

*Ítaca, regne petit, conec la cova profunda:
olivereda amunt, fora camí, en el rocall..."*

No deixa de ser curiós que, en aquestes paraules del pròleg a la seva segona versió de l'*Odissea* a la qual m'estic referint, aparegui una referència a Ítaca. De fet, si llegim amb atenció les cartes que Riba va escriure al pintor Obiols, arran d'aquesta estada a Grècia, ens adonarem -i això que diré no ha d'escandalitzar ningú- que l'únic moment en què les seves paraules estan de debò a l'altura del lloc que visita és, precisament, quan arriba a Ítaca. Fou allí, sense cap mena de dubte, on Riba se sentí veritablement tocat per la gràcia divina de l'Hèl·lade. Anys després, en la nit negra del seu exili, Ítaca sorgiria com un record feliç i, al costat d'Ítaca, Súnion, amb el seu temple blanc i pur damunt la mar, l'illa de Salamina i el santuari de Delfos, des d'on Apol·lo, sota les altes roques del Parnàs, contempla esplendorós la plàcida i encalmada badia del golf de Corint.

Aquesta versió ribiana de l'*Odissea* sortia a la llum el 1948 -una llum molt enterbolida- diguem-ho tot seguit, perquè, donades les circumstàncies polítiques, no va poder ser difosa normalment: els escassos exemplars que se n'editaren varen anar a parar a les col·leccions dels bibliòfils, i a les biblioteques d'alguns fidels que la varen llegir devotament i que la varen guardar com un tresor, perquè d'un tresor, efectivament, es tractava. Era i segueix essent el monument més alt de la literatura catalana del segle XX.

Aquest monument excepcional, que posseeixen molt poques, molt poques cultures -Eduard Valentí va demostrar, en un estudi memorable, com la traducció de Riba superava les traduccions clàssiques de l'*Odissea* fetes a Anglaterra, Alemanya, França, Itàlia i Espanya-, aquest monument excepcional, repeteixo, venia acompanyat, en el marc d'una edició esplèndida des de tots els punts de vista, per quaranta-un gravats sobre fusta, originals de l'artista vilanoví **Enric Cristòfor Ricart**. No hi ha, en les obres completes de Carles Riba, cap escrit concret sobre l'il·lustrador de la seva gran obra. Amb tot, sabem que, al llarg de tot el procés de gestació, Riba estigué en estret contacte amb Ricart i li passava unes paperetes amb motius dels episodis més característics i més famosos del poema, inclòs algun dibuix per a precisar un o altre detall. Però alhora també li recomanava: "**Preneu-vos-ho amb una gran llibertat, com millor cadascun se us presenti i se us presti. Si jo per alguns capítols us indico i us indicaré motiu, és pensant en el conjunt, i per evitar la monotonia; no per inspirar-vos!**"

I així, presidits a la contraportada per una esplèndida il·lustració d'Atenea que, des del cel, guia, per entre les ones del mar, el rai que transporta un solitari Ulisses, al llarg de l'obra van apareixent els gravats que il·lustren els episodis

més significatius, des del Cíclop impietós i la fetillera Circe fins a la dolça Nausica i l' instant únic del feliç retrobament amb Penèlope, i això sense oblidar l' aventura amb les sirenes, el cant de l' aede cec, la matança dels pretendents, el reconeixement d' Euriclea, la trobada amb el vell Laertes, motius, tots ells, plasmats amb una gran inspiració, amb un art delicat i subtil que, entroncant amb el millor del nostre Noucentisme, reproduïa uns elements d' una alta i emotiva classicitat. En els gravats de Ricart -els millors gravats que podien acompanyar aquesta edició homèrica-, les referències a l' època minoica i a altres elements d' una Grècia més clàssica eren decisives per a una millor, no diria comprensió, però sí fruïció, del gran poema traduït.

I com és obvi, en el conjunt d' aquests gravats si es miren amb atenció observem que destaca, i no podia ser d' altra manera, la presència de la mar. I no podia ser d' altra manera, dic, perquè, de les dues grans obres atribuïdes a Homer, l' *Odissea* és el gran poema de la mar. Pensada i dita, tal com magistralment confessa el poeta, "*perquè hi hagi cançons per als homes a néixer*", l' *Odissea* és la narració d' un gran viatge. El viatge que tots, i cadascun de nosaltres, com nous Ulisses, hem d' efectuar des del moment en què sortim del si matern per a tornar un dia al si de la terra. tot el sentit de l' *Odissea* probablement queda explicat en el tercer dels seus versos, un dels versos més impressionants que, al meu entendre, mai han estat escrits. En ell se' ns explica com el protagonista, Odisseu, un home,

Ἐπολλῶν δ' ἀνθρώπων ἴδεν ἄστεα καὶ νόον ἔγνω"

"de molts pobles veié les ciutats, l'esperit va conèixer."

Si es pensa bé, és de debò emocionant constatar que, com a mínim vuit-cents anys abans de Crist, trobem ja unes paraules que ens parlen d' un home que, no solament ha conegut les terres de tants i tant homes, sinó que, el que és més important, ha maldat per conèixer el pensament, l' intel·lecte d' aquests homes. El viatge, que és en definitiva la vida, és així considerat com a font essencial i absoluta de coneixement. Gairebé dos mil vuit-cents anys després, un poeta, grec d' Alexandria, també ho entén d' aquesta manera:

*Quan surts per fer el viatge cap a Ítaca
has de pregar que el camí sigui llarg,
ple d' aventures, ple de coneixença.
Els Lestrígons i els Cíclops,
l' aïrat Posidó, no te n' esfereixis:
són coses que en el teu camí no trobaràs,
no, mai, si el pensament se' t manté alt,
si una emoció escollida
et toca l' esperit i el cos alhora.
Els Lestrígons i els Cíclops,
el feroç Posidó, mai no serà que topis*

*si no els portes amb tu dins la teva ànima,
si no és la teva ànima que els dreça davant teu.*

*Has de pregar que el camí sigui llarg.
Que siguin moltes les matinades d'estiu
que, amb quina delectança, amb quina joia!
entraràs en un port que els teus ulls ignoraven;
que et puguis aturar en mercats fenicis
i comprar-hi les bones coses que s'hi exhibeixen,
corals i nacres, ambres i banussos,
i delicats perfums de tota mena:
tanta abundor com puguis de perfums delicats;
que vagis a ciutats d'Egipte, a moltes,
per aprendre i aprendre dels que saben.*

*Sempre tingues al cor la idea d'Ítaca.
Has d'arribar-hi, és el teu destí.
Però no forcis gens la travessia.
És preferible que duri molts anys
i que ja siguis vell quan fondegis a l'illa,
ric de tot el que hauràs guanyat fent el camí,
sense esperar que t'hagi de dar riqueses Ítaca.
Ítaca t'ha donat el bell viatge.
Sense ella no hauries pas sortit cap a fer-lo.
Res més no té que et pugui ja donar.*

*I si la trobes pobra, no és que Ítaca t'hagi enganyat.
Savi com bé t'has fet, amb tanta experiència,
ja hauràs pogut comprendre què volen dir les Ítaques.*

Entre nosaltres, i per raons ben diverses, aquest és un poema no sols molt conegut sinó, a més a més, molt estimat. Vull subratllar, com a cosa curiosa, que el traductor d'aquest poema del grec al català és el mateix que, a partir de 1943, acabat d'arribar de l'exili, traduïa Homer. Setze anys després, en morir, en plena lucidesa i força creadora, aquell mes de juliol de 1959, ens deixava com a preciosa herència el manuscrit no publicat d'aquests versos. M'estic referint novament a Carles Riba que, probablement en la traducció dels versos de Kavafis, com en altre temps en els d'Homer, va trobar-hi l'única consolació possible per un gran intel·lectual ignorat i menyspreat pels poderosos en uns temps de misèria i en els quals, recordant un gran escultor, arquitecte i poeta, perduraven el dany i la vergonya.

Si la vida és, doncs, un llarg camí d'aprenentatge, d'aprenentatge de la pròpia via -que això és el que en darrer terme vol dir el poema kavafià **Ítaca**-, aquest camí vers la saviesa notem que es realitza sempre a través de la mar, som

si el fet de solcar les aigües fos l'única possibilitat d'arribar a un destí, l'alt destí de la saviesa. En realitat, per als grecs, i Odisseu era un grec, la mar és el més natural de tots els camins. I que això és així ho podem comprovar fàcilment si ens aturem, per uns instants, a contemplar el mapa de Grècia: un territori muntanyós i difícil en la terra ferma, voltat tot ell d'un mar en què, a centenars, més grans o més petites, afloren les illes. Del propi Odisseu se'ns explica, en el poema que porta el seu nom, que des de la seva Ítaca podia contemplar les altres illes, que formaven part del seu reialme, i fins i tot la franja de continent que, des de dalt del Nèrit, l'alterosa muntanya que domina l'illa, tan clarament es divisen. Per tant, el tracte i la relació entre els homes, primordial per al coneixement i la convivència, a Grècia era efectuat de port en port, de ribera a ribera, d'una a una altra cala.

Per a l'home que havia solcat la mar, arribar a un destí no sempre era fàcil perquè la mar, la nostra mar, que sovint veiem tant blava, tan encalmada i tan amable, al llarg d'una travessia, que tots desitjaríem que no fos pas breu, presenta en múltiples ocasions tràngols inesperats, esfereïdores torbonades i innumerables i perillosos esculls, talment com ens els presenta la vida, d'ençà que l'emprenem i fins a l'ancoratge al moll del nostre últim destí. Tots i cadascun de nosaltres, i sobretot els riberencs de la mediterrània, som uns Ulisses i això forma el nostre caràcter i la nostra manera de ser d'una manera molt especial. En la vida cal sortejar, com hem dit, molts esculls i per sortejar-los cal enginy *πολυμηχανος, πολύτροπος*. “de gran enginy”, “de gran ardit”, són els epítets que a l'*Odissea* trobem reiteradament com a característiques capitals de l'home Ulisses. Tot això que acabo de dir no és cap novetat: ho llegim i ho aprenem en el més bell i vell dels nostres poemes. Quan Ulisses, davallat als Inferns, a l'Hades que deien els antics, escolta per boca de Tirèsies, l'endeví de la ciutat de Tebes, els consells que li hauran de facilitar el tan difícil i anhelat retorn, aprèn que:

*“- Vas cercant un retorn com la mel, esplèndid Ulisses,
i te'l farà treballós un déu, car no penso que passis
mai d'amagat d'Aquell que sorolla la terra i que et guarda
ràbia en el cor, per haver-li eixorbat el seu fill que s'estima.
Tota vegada, encara podeu arribar, passant penes,
si t'avens a frenar el teu cor i el cor dels teus homes
des del primer moment que atraquis la nau ben obrada
a l'illa del Trident, escapat de la mar violeta,
quan trobareu pasturant-hi les vaques i els xais ufanosos
del Sol, que en tota cosa té els ulls i sent tota cosa.
Doncs, si no els fas cap dany i només de tornà' et preocupes,
crec que a Ítaca encara podeu tornar, passant penes;
ara, si les malmets, t'assenyalo llavors la desfeta
del vaixell i els companys; i tu, baldament te n'esquivis,
tard tornaràs i amb mal, perduda tota la colla,*

*en un vaixell manllevat, per trobar més penes a casa,
uns barons arrogants, que el teu patrimoni devoren,
prenent ta divina muller i oferint per la núvia.
Ara, jo et dic que, en venir, els faràs pagar llurs excessos.
I quan ja els pretendents hauràs occit dins tes sales,
bé per algun ardit o amb el bronze punyent cara a cara,
fins que arribis als pobles que no coneixen el mar,
una gent que no menja adobada amb sal cap vianda
ni sap què són els vaixells amb la galta pintada de mangre
ni els amanosos remes que fan d'ales talment als navilis.
I un senyal et diré entenedor, que no pot enganyar-te.
Doncs, el dia que es creui amb tu un vianant que et preguntí
on vas amb la ventadora damunt l'esplèndida espatlla,
planta aleshores el rem amanós a terra i, tot d'una
que a Posidó Senyor hauràs fet sacrificis perfectes,
un marrà i un brau i un verrot que ja muntí les truges,
torna-te'n al casal i ofereix hecatombes sagrades
als déus no moridors que l'ample cel posseeixen,
a tots de rengle; i a tu la mort et vindrà del salobre,
dolça tant com es pugui pensar, la qual ha d'occir-te
aclarat sota una vellesa ufanosa; i el poble
serà feliç entorn. I el que et dic és cert sense falla.”*

Enmig d'aquesta llarga tirada de versos homèrics que, com heu pogut sentir, sonen en la nostra llengua d'una manera magistral, gràcies a la cadència i a la pacient recerca de l'exactitud i la bellesa de les paraules, que de debò emocionen, cal destacar, com a mínim, dos moments. El primer, el que fa referència a l'home que camina amb el rem, origen d'innombrables llegendes, que des d'Homer han arribat fins als nostres dies i que el podem trobar en els llocs més impensats.

El gran estudiós del folklore català, el doctor Josep Romeu i Figueras, ha explicat com, terra endins, al peu de les muntanyes del nostre Pirineu, és possible de descobrir la presència d'aquest mite. Diu l'il·lustre estudiós: “**A Sant Pau de Segúries hi ha una casa anomenada Can Mariner. Diu el recitador** -el doctor Romeu, que és un investigador pacient, tenaç i honest, per als seus estudis féu hores i hores del que anomenem “treball de camp”, anant a trobar la gent i fent-los parlar i escoltant-los- *que ‘l'altre vell anava a la mar’ i fou desgraciat, ja que sofrí naufragis i perdé tot el que tenia. Finalment, decidí deixar per sempre la seva professió i establir-se a terres que ignoressin completament les coses de la mar, de manera que es carregà a l'espatlla un rem i s'internà terra endins. Preguntava a tothom qui trobava pel camí que era el que portava a l'espatlla. Al començ, li contestaven que era un rem, i aleshores continuava avançant en direcció a la muntanya, fins que arribà a Sant Pau. Allà repetí la pregunta i tots li contestaren que portava una pala*

de pastar pa. Aleshores el Mariner pensà: - Aquí no saben res de les coses del mar, i aquí em quedo.”

L'esment d'aquest rem en l'obra d'Homer ens porta també, inevitablement, a un altre episodi del mateix poema. En efecte, quan en el seu aspre i difícil camí cap a Ítaca la nau d'Ulisses ancorà a l'illa d'Eea, Circe, terrible deessa, va tramar noves maldats per a ell i els seus companys. Aquests, poc advertits, sucumbiren a les fetilleries de la dona i fou així que, embriagats pel seu vi, s'adormiren feixucs al terrat del temple. Un d'ells, Elpènor, no s'adonà que per baixar calia passar per la escala, i així caigué, es trencà les vèrtebres del coll i anà a para de dret a l'Hades. Allí, quan hi davalla, el retroba Ulisses, que es commou pel seu plany i escolta la seva súplica:

*“I és el primer de venir el buf d'Elpènor, que encara no estava sepultat dins la terra d'amples carreres, car havíem deixat el seu cos dins la sala de Circe, sense exèquies ni plors, car un altre delè' ens acuitava.
- Elpènor, ¿com has vingut al foscant i a les seves calitges? Més has fet via a peu que jo amb el negre navili!
- Raça de Zeus, Laertiada, en ginys tan fèrtil, Ulisses! M'han perdut el malfet d'un déu i el vi sense mida. Dalt de la sala de Circe ajaçat, no vaig adonar-me que per tornar-me'n a baix calia passar per l'escala i, afuant-me pel dret, vaig caure del sostre i vaig rompre'm les vèrtebres del coll; i el meu buf davallà dintre l'Hades. I ara pels teus que són ací i que t'esperen imploro, per la muller i pel pare que et va nodrir criatura, i per Telèmac, l'únic infant que has deixat a les sales, car jo sé que d'ací, partint de l'estatge de l'Hades, atracaràs el vaixell ben obrat a l'illa d'Eea: doncs allí, missenyor, recorda't de mi, jo t'ho prego, no em deixis sense plor i funerals, en tornar-te'n, abandonant-me, no sigui que els déus per mi se t'ireixin. Vulgues cremar-me amb tot l'arnès que tinc, i amuntega un monument per a mi a l'areny de la mar blanquinosa per fer saber la meva dissort fins als homes a néixer. Fes-me les honres que et dic i planta'm sobre la tomba el rem amb què vivint jo remava, quan era amb la colla.”*

Aquesta bellíssima imatge marinera del rem enfonsat a la platja s'anirà transmetent a través de generacions i generacions i perdurarà fins als nostres dies. I no solament en record d'Elpènor, sinó també en record d'uns altres grecs -Argonautes- i de tots aquells homes que es feren a la mar a la recerca d'una alta coneixença, simbolitzada aquí en el famós velló d'or. Passats els segles, ara

és un grec d'Esmirna, de l'Àsia Menor, un compatriota d'Homer, Iorgos Seferis qui, perduda la pàtria, així parla:

*“I l'ànima
si es vol conèixer ella mateixa
en una ànima
ha de mirar-se:
l'estranger i l'enemic l'hem vist al mirall.*

*Eren bons nois els companys, no cridaven
ni pel jornal ni per la set ni per la gelada,
tenien l'endurança dels arbres i les ones
que reben el vent i la pluja
reben la nit i el sol sense canviar enmig del canvi.
Eren bons nois, dies sencers
suaven en el rem amb els ulls acalats
respirant amb ritme
i la sang els enrogia una pell sotmesa.
A vegades cantaven, amb els ulls acalats
quan vam passar l'illa erma amb les figueres de moro
cap a ponent, enllà del cap dels gossos
que lladren.
Si ella es vol conèixer, deien
s'ha de mirar en una ànima, deien
i els remes colpejaven l'or de la mar
enmig de la posta.
Doblàrem molts caps moltes illes la mar
que duu a l'altra mar, gavines i foques.
Dones dissortades a vegades amb udols
ploraven el seus fills perduts
i d'altres enfurides buscaven Alexandre el Magne
i glòries enfonsades en les profunditats de l'Àsia.
Vam fondejar en unes riberes plenes d'aromes nocturns
amb piuladissa d'ocells,
aigües que a les mans deixaven
el record d'una gran benaurança.
Però els viatges no s'acabaven.
Les ànimes d'ells es feren un tot
amb els remes i els escàlems
amb el rostre seriós de la proa
amb el solc del timó,
amb l'aigua que els trencava el rostre.
Els companys finiren de rengle,
amb els ulls acalats. Els seus remes*

mostren a la platja el lloc on reposen.

Ningú no els recorda. Justícia.”

Més enllà d'altres interpretacions, que també hi escaurien a l'hora de comentar aquests esplendorosos versos, el rem enfonsat a l'arena de la platja esdevé, per damunt de tota altra cosa, un senyal eloqüent: és el record perenne i immutable del pas de l'home i el testimoni de la seva vera existència.

Arribats aquí, i pel que fa al segon dels moments a què abans m'he referit en comentar el versos homèrics, és a dir, en la descripció de com s'haurà de produir el retorn d'Ulisses a la pàtria, hi ha una referència molt curiosa que tampoc no voldria deixar de comentar. Tirèsies, l'endeví, diu a Ulisses que, després d'innumerables treballs, a la fi arribarà al seu casal. Però fins i tot allí no trobarà la pau que anhelava: abans haurà d'occir els pretendents que, com feres, li sollaven la casa i li urpejaven la hisenda. Un cop morts, l'heroi sembla que per fi haurà de poder reposar, però unes paraules misterioses ens fan mig entreveure que, tal vegada, l'esperat repòs no es produirà perquè, li assenyala el poeta,

*“θάνατος δε του εξ άλως
i a tu la mort et vindrà del salobre.”*

L'expressió és inesperada i es fa difícil d'entendre. Però si és així, tal com Riba la traduir i jo també l'entenc, si és que la mort li arribarà de la mar, ¿què hem de pensar que hi pugui haver darrere d'aquestes enigmàtiques paraules? ¿És que a Odisseu, un cop retornat a Ítaca, de nou convivint amb la dona i el fill i, morts els seus enemics i regnant en pau sobre l'illa, no li serà donat de poder terminar els seus dies enmig d'un just i ben guanyat repòs? Les paraules d'Homer, en aquest punt són ambigües i incertes i, malgrat que alguns traductors i comentaristes més moderns intenten d'explicar-lo d'una manera ben diversa, penso que, probablement, és a partir d'aquest hemistiqui que tota la tradició antiga ha teixit per a Ulisses una altra continuació del mite. Si la mort de l'heroi li ha de venir de la mar, això vol dir que, fugint d'Ítaca, ¿en algun moment, de nou degué llançar-se a la mar i a l'aventura?

La resposta ens la dóna, entre altres, Dante Alighieri, quan a l'Infern retroba el nostre heroi, qui, enmig de la tristesa, li explica amb detall com va produir-se la seva fi:

*“Quan vaig poder escapar-me de Circe
que em va robar més d'un any prop de Gaeta,
abans que Eneas sí, l'anomenés,*

*ni la dolcesa del fill, ni la pietat
del vell pare, ni l'amor que jo devia*

a Penèlope i que havia de fer-la contenta,

*van poder vèncer dins meu l'ardor
que jo tenia d'esdevenir coneixedor del món
i dels vicis i el valor dels homes;*

*per això em vaig llançar a l'alta mar
tot sol amb un fust i amb els companys,
ben pocs, que mai de mi desertaren.*

*Jo i els companys ja érem vells i feixucs
quan arribàrem a aquella gola estreta
on Hèrcules plantà allí els seus senyals*

*perquè cap home més enllà no s'endinsi.
- Oh companys -els vaig dir-, que per cent mil
perills heu arribat a l'Occident*

*a açò tan curt que ens resta dels nostres sentits
no li vulgueu negar l'experiència
del que hi ha rere el sol, d'un món sense gent.*

*Considereu la vostra semença:
heu estat fets no pas per viure com a bèsties
sinó per seguir un camí de virtut i coneixença.”*

L'extensa citació dantesca de l'episodi d'Ulisses acaba amb el vers que diu:

*“infin che'l mar fu sovra noi richiuso”
“fins que la mar sobre nosaltres va cloure's.”*

Aquest final, en certa manera vindria a resoldre, doncs, el problema plantejat per Homer; però no és aquest el tema que vull seguir aquí. Aquí únicament vull subratllar, una vegada més, el fet de veure el mar com a possibilitat de coneixement. I em sembla que, en aquest sentit, les paraules del poeta florentí, com abans ho havien estat les d'Homer i, segles més tard, les de Kavafis, són definitives. El viatge per mar, insisteixo, és la metàfora de la vida i en la vida de l'home, li cal *el saber* per dur-la a terme i per acceptar-ne lúcidament la fi.

Tot això ve expressat sempre amb símbols mariners: sortida d'un port, travessia de la mar, arribada a una illa. El mite d'Odisseu, tal com l'interpretaren els poetes llatins i, seguidors d'ells, Dante, també servirà a un jove alexandrí que lluita per esdevenir poeta. De nou parlo de Kavafis, que, en els inicis de la seva carrera literària, escriu una *Segona Odissea*:

*Una segona Odissea i gran,
potser més gran que la primera. Però, ai,
sense Homer, sense hexàmetres.*

*Era petit el seu casal patern,
era petita la seva ciutat paterna,
i tota la seva Ítaca era petita.
La tendresa d Telèmac, la fidelitat
de Penèlope, la vellesa del pare,
els seus vells amics, l'amor
del poble que li era devot,
el feliç repòs de la casa
van entrar com raigs de joia
en el cor del caminant de la mar.*

I com raigs es varen pondre.

La set

*de la mar es desvetllà dins d'ell.
Odia l'aire de la terra ferma.
El son de nit li torbaven
els fantasmes d'Hespèria.
S'emparà d'ell la nostàlgia
dels viatges, i de les arribades
matinals en uns ports
on amb quina joia, entres per primera vegada.*

*La tendresa d Telèmac, la fidelitat
de Penèlope, la vellesa del pare,
els seus vells amics, l'amor
del poble que li era devot,
i el repòs i la pau
de la casa
el varen avorrir.*

I se'n va anar.

*Quan ja les riberes d'Ítaca
gairebé s'esvanien davant seu
i navegava cap a Occident a tota vela,
cap als Íbers i les columnes d'Hèrcules
-lluny de tot mar aqueu-
va sentir que de nou vivia,
que s'alliberava d'uns lligams enutjosos
de coses familiars i conegudes.
I el seu cor aventurer*

fredament s'alegrava, buit d'amor.

Són, com heu pogut ben comprovar, els versos d'un poeta aprenent. Sens dubte. Però és l'inici, l'embrió d'un versos que, anys més tard, seguint sempre la petja del mateix personatge, cristal·litzaran en el poema **Ítaca** que he llegit abans. Tots aquests versos, escrits a l'ombra d'Odisseu, tenen, torno a repetir-ho, un denominador comú: la mar i el viatge en mar com a font d'aventures i de coneixement. Ningú més que els grecs, per raó de la seva pròpia geografia, ha estat més conscient d'això que acabo de dir; i recordaré a més que han estat els grecs qui, des dels seus inicis històrics, ho han posat en pràctica. També, però, nosaltres, homes riberencs, compartim aquest mateix missatge. Ens ho recorda, si més no, Carles Riba qui, en la novena de les seves **Elegies**, en referir-se als grecs, que, pels llaços de la tradició i de la història som inevitablement nosaltres mateixos, i tenint ben present el record d'Ulisses i de Dante, exclamava:

*Homes que vau mesurar i accomplir accions més que humanes
per merèixer l'orgull d'ésse' i de dir-vos humans,
jo em reconec entre els fills de les vostres sembres il·lustres,
sé que no fòrem fets per un destí bestial.*

És a dir, i torno a fer memòria, riba des de l'exili de França repetia les mateixes paraules amb què Ulisses exhortava els seus companys:

*“heu estat fets no pas per viure com a bèsties
sinó per seguir un camí de coneixença i de virtut.”*

* * * * *

En aquesta divagació, feta en una vila marinera i per a una gent marinera, he volgut posar en evidència, sobretot, el fet que, entre els grecs, i ja des de la més remotat antiguitat, la mar era essencialment el camí de comunicació entre els homes. Encara, insistint més sobre aquest punt, i ja per acabar amb aquest aspecte concret, recordaré com en l'època arcaica -parlem de vuit-cents, set-cents i sis-cents anys abans de Crist- homes procedents de Milet, de Focea i de molts altres indrets de l'Àsia Menor i de les illes de Grècia es feren a la mar per establir les seves colònies en d'altres riberes; allí dreçaren els seus santuaris, introduïren la seva refinada cultura i conreaten l'art del comerç i la indústria. D'entre tants i tants llocs que ara i aquí podríem anomenar, citaré tot el sud d'Itàlia -que amb justícia en diem Magna Grècia- i les importants fundacions gregues a l'illa de Trinàcria, entre les quals la brillantíssima Ortígia o Siracusa, i no oblidaré pas que de l'illa de Còrsega, que serví com a pont, s'estengueren de d'Alalia fins a les boques del Ròdan i encara des d'allí s'aventuraren vers unes noves platges que anomenaren Roses i Empúries. Al marge, doncs, d'aquesta

visió de la mar com a camí per a la conaixença, per al bescanvi de productes, per al comerç, per al diàleg, per a la civilització, en la literatura grega moderna, com a justa i natural continuïtat d'una tradició gloriosa, la mar apareix també com a font d'un inacabable gaudi espiritual i estètic.

L'anomenada "generació dels anys 30" fou, a Grècia, una associació d'homes de debò il·lustres que, si per una banda intentaren la modernització del seu país, per l'altra, en un nivell exclusivament personal i enmig d'uns anys tristos, terribles i difícils, hagueren de trobar cadascun d'ells una sortida a la seva problemàtica existencial. Podria citar aquí versos i més versos d'Iorgos Seferis, el gran poeta, intel·lectual i diplomàtic en la obra literària del qual la mar apareix constantment, i apareix a més, com un element essencial per a l'alliberació

*...i amb tot he estimat algun temps l'avinguda Singrú
el doble bressoleig del carrer gran
que ens deixava miraculosament en la mar
eterna per rentar-nos dels nostres pecats.*

La poesia de Seferis té com a eixos essencials Grècia i, lligat amb la història de Grècia, el destí tràgic de l'home grec i, per extensió, de qualsevol home. En aquest sentit, podem dir que ens trobem davant d'un gran humanista que, en interrogar-se sobre el sentit de la seva pròpia existència, ho fa també sobre l'existència de tots i cadascú de nosaltres. No aportarà, a la fi, cap solució satisfactòria, possiblement perquè no existeix. Però al capdavant del viatge, i ens ho dirà novament amb una bella imatge marinera, dels seu amor per l'home i del desig de comprendre l'home, potser en sorgirà, com a consolació, una gran calma, una profunda serenor, una profunda pau espiritual.

*Aquí s'acaben les obres de la mar, les obres de l'amor
aquells qui un dia viuran aquí on nosaltres terminem
si en la seva memòria la sang s'ennegreix i es vessa,
que no ens oblidin, ànimes impotents enmig dels asfòdels,
que girin cap a l'Èreb les testes de les víctimes:*

Nosaltres, que no teníem res, els ensenyarem la pau.

Novament, és inevitable, el record d'Odisseu, de l'home per excel·lència, es fa de nou present en aquests versos. Però he dit també que, al costat de la concepció pessimista de Seferis, la mar pot ser la font d'una fruïció perfecta. Odisseas Elitis, l'altre membre d'aquesta generació -que setze anys més tard obtindrà per a Grècia el segon premi Nobel de literatura- molt més vital que Seferis, però no pas més esperançat, de jove anirà a cercar consol de les seves inquietuds en el gaudi corporal de la mar. I ho fa d'una manera especial: el poeta es lliura a contemplació de la mar i s'endinsà en la mar com qui es lliura

a la contemplació i penetra, per tal de gaudir-lo, el cos desitjat d'una dona. Per al jove inquiet, immers en una situació difícil -els anys que li tocà de viure la joventut eren, com he assenyalat, un anys tristos, molt tristos-, la mar fou el seu redós natural, la seva única consolació i la seva veritable joia. Els seus versos ho testimonien d'una manera incontestable i clara, i és de resultes d'aquesta vivència tan i tan intensa que es pot dir, sense por d'exagerar, que ningú com ell ha sabut cantar la bellesa, la solitud i la calma de l'Egeu, ningú com ell no ha sabut reflectir la seva llum, les irisacions del seu color; ningú com ell ha sabut reproduir el so de les seves ventades i la remor de les seves tempestats:

Quina coherència de l'ànima en els alcions meridians!

Quina bonança en les veus de la llunyana terra!

El cucut enmig del mocador dels arbres

I el moment místic del sopar dels pescadors

I la mar que interpreta amb l'harmonica

El llunyà sofriment de la dona

Bella que despullà els pits

Quan el record penetrà en el níus

I els lilàs varen espargir amb foc la posta!

Amb el caïc i les veles de la Verge

Se n'anaren amb els bons auguris dels vents

Els amants de l'exili dels lliris

Però la nit com va murmurejar aquí el son

Amb cabelleres gorgolants sobre els colls lluminosos

O en les blanquinoses llargues platges

I com amb l'espasa daurada d'Orió

Es dispersà i s'expandí en l'arie

La pols dels somnis de les noies

Que feien bona olor d'aufàbrega i de menta.

Ningú com Elitis ens ha fet sentir la immensa melangia de la mar, ningú com ell hi ha trobat uns elements d'una tan poderosa sensualitat i d'una tan alta poesia:

Bevent sol corinti

llegint els mabres

creuant vinyes mars

apuntant amb l'arpó

un peix-prometença que llisca

he trobat les fulles que el salm del sol recita de memòria

la terra vivent que el desig gaudeix

de descloure.

*Bec aigua tallo fruit
enfonso la mà en el fullatge del vent
els llimoners irriguen el pol·len de l'estiu
verds ocells fendeixen el meus somnis
me'n vaig amb una mirada
llarga mirada on el món retorna
bell des del principi a la mesura del cor.*

I arribat aquí i ja per acabar un recorregut que podria fer-se de debò interminable, em plau de llegir uns versos d'un altre poeta grec, nascut en un poblet del sud del Peloponès, no gaire lluny d'una de les penínsules més extremes contra les quals els vents i les ones del mar baten constantment amb inusitada fúria i constitueixen, de sempre, un perill real als navegants que volen doblar els seus caps. Nikiforos Vrettakos, aquest és el nom del poeta, home senzill i amant de la llibertat, membre de l'Acadèmia d'Atenes, deixà com a testament poètic un recull d'una vintena de poemes que titulà "*Trobada amb la mar*". Amb un llenguatge simple dotat, però, d'una gran tendresa podem seguir, la llarg dels seus versos, aquest clar i sincer diàleg:

*El buc "Arcàngel", amb l'ajut
de Déu afluà a la superfície,
però sense proa ni popa
amb les eixàrcies trossejades
i gairebé del tot perdut
el seu equipatge.*

*I a la fi va poder
arribar fins aquí,
a la riba de la mar (a la riba
del món) tot continuant
o bé
tot acabant el seu viatge.*

*Quan de sobte em va veure que estava dret,
davant d'ell, sol, sense recursos,
amb el braços creuats, la mar
em va reconèixer. Sóc jo - vaig dir-li -
sóc jo, no t'equivoquis. No miris
el meu rostre devorat, la vida té el seu salobre. Ara
mires els esculls, ara em mires a mi.
No t'equivoques! Niuen
ocells enmig de les meves arrugues.
Sóc jo, doncs, el petit, l'insignificant.
El noieta que descalç, amb els peus amarats,
enfonsats en la sorra tu li parlaves*

*i ell et parlava. Però, tu sabies
moltes més coses, perquè
has estat des de sempre present en el món.
I em parlaves de la nau Argó
i de la llum de la lluna que daurava el cabells
d'Odisseu, i del seu gran estol
(de tots els navilis que fondejares
en el teu fons) i encara de l'infinit
on renovaves la teva grandesa,
oh mar, i de moltes altres coses. Mentre que jo
et responia amb el mateix somriure
i et parlava de la multiforme meravella
el meu entorn, que s'anomena món.
Un altre discurs més ric per parlar
amb el diví univers no el tenia.*

És l'eterna història de sempre. El diàleg de l'home amb la mar que, amorós i tendre, respectuós i cautelós, s'anirà repetint incessantment. Ho deia en uns versos preciosos -i amb ells vull posar punt final al meu parlament- Charles Baudelaire, a mitjan del segle passat:

*Homme libre toujours tu chériras la mer!
La mer est ton miroir; tu contemples ton âme
Dans le déroulement infini de sa lame,
Et ton esprit n'est pas un gouffre moins amer.*

*Home lliure, tu sempre estimaràs la mar!
La mar és el teu mirall; tu contemples l'ànima
En el desplegament infinit de la seva onada,
I el teu esperit no és pas un avenc menys amarg.*

*Home, ningú mai no ha sondejat el fons dels teus abismes,
Oh mar, ningú no coneix les teves íntimes riqueses,
Tots dos sou ben gelosos de guardar el vostres secrets!*

*Alexis Eudald Solà
Vilanova i La Geltrú
Biblioteca-Museu Víctor Balaguer
Solstici d'estiu de 1997*